

Dokt. Kristupas Sabolius

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakultetas
Filosofijos katedra
El. paštas: kristupas@pravda.lt

VAIZDUOTĖS PRASMĖ IR PRASMĖ KAIP ĮSIVAIZDAVIMAS

John S. Kafka: fantazavimas yra įsiprasminimas

Filosofuojantis psichoanalitikas John S. Kafka pasakoja apie autobiografinių analizių eksperimentą (Kafka, 1989, 21-25). Pacientams buvo duotos dvi užduotys. Pirmoji – kiek įmanoma tiksliau aprašyti tam tikrą dieną prieš penkis metus. Antroji – nusikelti penkis metus į ateitį ir atvirkštine tvarka (t.y. nuo nustatytos datos ateityje dabarties link) įsivaizduoti pagrindinius gyvenimo įvykius, kurie dar tik įvyks. „Šiuo antruoju žingsniu mes norėjome ištyrinėti, ar esama kokio nors tęstinumo, kuris iš sufantazuotos ateities pro aktualią praeitį vestų į tokią suprojektuotą retrospektyvų vaizdą“ (*ibid*, 22). Eksperimentas atskleidė, kaip praeitis kaip prisiminimas įsiskverbia į aktualią dabartį ir valentingai sukimba su įsivaizduojama ateitimi. Kuo baisesnė (traumuotesnė) yra praeities / dabarties tikrovė, tuo stipresnis noras ją paneigti, išspręsti ir įprasminti įsivaizdavimu. Fantazijoje įtausta įprasminimo paieška. Kaip savitikslis ir iš pirmo žvilgsnio tuščias sąmonės nukreiptumas, įsivaizdavimas ieško tos trūkstamos dalies, kurios stokoja paties įsivaizduojančiojo tikrovė. Tikrovės prigimtis visuomet yra deficitinė, todėl jos pratęsimo – arba, kitaip tariant, – įsivaizdavimo poreikis yra nenumaldomas ir begalinis. Aistra, su kuria mes panyrame į fantazijos pasaulius, mums teikia savaiminį malonumą. Tai „čia ir dabar“ ištinkanti prasmė, nereikalaunti interpretavyaus pozicionavimo ar išsklaidos. Tad įsivaizdavimo intencionalumas iš dalies paklūsta prasmės geismo logikai. Tokiu mastu, kokiu jo intencionali evidencija duodasi vienu ypu ir išbaigtai, tokiu pat mastu šiame vaizdo išsipildyme yra akivaizdi jo prasmės radiacija.

Edmundas Husserlis: supratimas yra modifikacija

Jei tradiciškai fantazijos svarba akcentuojama kuriančioje sąmonėje, fenomenologija aptinka ir konstitutyvią įsivaizdavimo vertę, kuri įgalina meno kūrinio, o gal net bet kokią supratimą apskritai. Pirmajame *Idėjų* tome Husserlis mums siūlo pasižiūrėti į Dürerio paveikslą „Riteris, karalienė ir velnias“. Paveikslo stebėjimo esmė – kelionė nuo vienos stadijos prie kitos (nuo fizinio būvio – link paveikslo objekto, nuo objekto – link paveikslo subjekto) – yra vaizduotiško pobūdžio procesualus veiksmas. Trilypėje schemoje atsiskleidžiama tarp jos elementų cirkuliuojanti fantazavimo srovė,

kitaip vadinama „suvokimo neutralizacijos modifikacija“ (Husserl, 1950, 226). Stebėti paveikslą reiškia išsiveržti iš percepcijos, ištrūkti iš fiziologinio paviršiaus grandinių, įveiksminti jo materialųjį pavidalą. Būtent todėl bet koks stebėjimas yra modifikacija – *santykio* tarp stebinčiojo paveikslą ir paties paveikslo *perkeitimas*. Tačiau modifikacija tuo pat metu yra ir fantazijos funkcinė prasmė: „Fantazija yra būtent modifikacija ir vien modifikacija (*durch und durch Modifikation*), ji negali talpinti nieko, išskyrus modifikaciją“ (Husserl 1980, 265). Aš negaliu suvokti paveikslo, jei nežvelgiu į jį fantazuojančiu (i.e. modifikuojančiu žvilgsniu). Dėl fantazijos nutiestos logistinės infrastruktūros „tamsios mažos figūrėlės“ mano akyse „pristato paveiksliškai“ (*abbildilich darstellt*). Aš *suprantu*, kad tai karalienė, riteris ir velnias.

Immanuelis Kantas ir Martinas Heideggeris: stebėjimas priklauso vaizduotei

Kita vertus, jau transcendentalinio subjektyvumo tradicija teigė, kad visi išgyvenimai yra sintetinis aktyvumas, kuriame dalyvauja „kuriantis“ ir „aperceptyvi“ *Einbildungskraft*. „Tad mes turime grynąją vaizduotę kaip esminį žmogaus sielos sugebėjimą, kuris yra viso apriorinio pažinimo pagrindas. Viena vertus, jos tarpininkavimu stebinių įvairovę sujungiamo [į ryšį], o [šitai], kita vertus, į ryšį su grynosios apercepcijos būtinos vienovės sąlyga“ (Kant, 1974, A 124). Tačiau tai, kad vaizduotė „pri-mato“, reiškia, kad ja grindžiamas bet koks „matymas“. Kai Kantas sako, kad „vaizduotė (*facultas imaginandi*) yra sugebėjimas stebėti, taip pat ir kai nesama objekto“ (Kant, 1968, 167), šis „taip pat“ (*auch*) mums išduoda, kad vaizduotė yra „sugebėjimas stebėti apskritai“. Jei regėjimą norime aprašyti ne kaip akies ir smegenų neuroninių ryšių išsklotinę, tai jo prigimtis, kieno nors pamatymo aktas, sugebėjimas žiūrėti prasmingoje sintetinėje vienovėje *jau yra vaizduotiškas*. Tai apibendrina Kantą skaitantis Heideggeris: „Vaizduotė priklauso stebėjimo sugebėjimui“ (Heidegger, 1991, 128). Apriorinė struktūra lemia, kad sąmonėje nuolatos vyksta dalinis tikrovės produkavimas, jos užbaigimas ir susiejimas. Todėl jokia tikrovė nesiduoda atskiriama nuo įsivaizdavimo sintezės. Ne akys kaip fiziologiniai pažinimo vartai man teikia vaizdus. Regėjimo joslė pati savaime *nieko nemato*. Matyti gali tik *pirmapradiškai vienovę steigianti*, t.y. matymą kaip tokį užtikrinanti, sąmonės galia. Tai reiškia, kad šis regėjimas turi būti transcendentaliai išaknytas ir pirmapradiškai vientisas. Grynoji intuicija kaip galimybė regėti jau yra ne kas kita kaip grynoji vaizduotė. Tačiau projektuodama mūsų akyse tikrovės rišlumą, fantazija programiškai slepia save nuo mūsų. Įgalindama regimybės objektinį apibrėžtumą, ji ištirpsta savo paties suformuotuose pavidaluose ir siūlo mums, užuot maščius apie juos sukūrusią jėgą, galvoti apie kentaurus ir chimeras.

Literatūra

1. Heidegger, M. 1991. *Kant und das Problem der Metaphysik*. In: *Gesamtausgabe. I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Band 3*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
2. Husserl, E. 1950. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. In: *Husserliana III*. Den Haag: M. Nijhoff.
3. Husserl, E. 1980. *Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung*. In: *Husserliana XXIII*. Den Haag: M. Nijhoff.
4. Kafka, J. S. 1989. *Multiple Realities in Clinical Practice*. New Haven and London: Yale University Press.
5. Kant, I. 1968. *Der Streit der Fakultäten. Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. In: *Kants Werke. Akademie-Textausgabe. Band VII*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
6. Kant, I. 1974. *Kritik der reinen Vernunft*. In: *Werkausgabe. Band III-IV*. Frankfurt am Mein: Suhrkamp.